

een normatieve waarde als een praktisch nut. Heinzen besluit dat 'The feeling of honour' nodig blijft in een oorlog om ontsparingen te vermijden.

Heinzen bouwt het boek op in vier chronologisch op elkaar volgende hoofdstukken, waarbij hij telkens aan de hand van andere voorbeelden dezelfde thema's behandelt. Hierdoor ontstaat veel herhaling of herneming van het thema met lichte nuances. Het boek geeft wel een volledig overzicht van de evolutie van 'militaire eer' in de lange negentiende eeuw.

Paul Putteman

Elyze Storms-Smeets en Nick van den Berg (red.), *Oorlog in Arcadië 1940-1945. Nederlandse kastelen en landgoederen in de Tweede Wereldoorlog* (Zwolle: WBooks, 2024). 432 pp, ISBN 9789462586345.

DOI: <https://doi.org/10.52024/cwpgts56>

Wat begon als een lokaal onderzoek naar de weerslag van de Slag om Arnhem op de Gelderse kastelen is uitgegroeid tot een alomvattende studie over het lot van de Nederlandse kastelen in de Tweede Wereldoorlog. Hierbij werd een indrukwekkende hoeveelheid materiaal verzameld. De gegevens zijn afkomstig uit de talrijke oude kranten die vandaag online beschikbaar zijn (Delpher), uit digitale beeldbanken, maar ook uit persoonlijke getuigenissen en familiearchieven.

Op het eerste gezicht is dit een prachtig koffietafelboek. Op ieder bladzijde prijken één of meer foto's op glanzend papier. Bij nader toezien biedt de tekst ook boeiende lectuur, al komt de complexe samenstelling van het boek wat verwarrend over. Het boek is in hoofdlijnen chronologisch opgebouwd, met een aantal thematische hoofdstukken tijdens de bezettingsjaren. Deze indeling wordt echter doorkruist door talloze familiale verhalen, die deels in de verschillende hoofdstukken zijn ingelast en deels achteraan in het boek in verschillende hoofdstukken zijn ondergebracht. De wisselende achtergrondkleuren voor al deze onderdelen maken het geheel niet doorzichtiger. Dit boek nodigt dan ook niet uit tot een lectuur in één trek van het begin tot het einde, te meer daar ieder hoofdstuk door een andere auteur is opgesteld. Bij gebrek aan een zakenregister is het niet mogelijk om iets doorheen het hele boek snel op te zoeken. De

voetnoten zijn achteraan samengebracht. Het formaat en het gewicht van het boek bemoeilijken de raadpleging ervan. Het boek gaat niet vergezeld van een literatuurlijst. Gelukkig leidt deze caleidoscopische studie wel tot een aantal interessante bevindingen.

In analyses van de militaire betekenis van kastelen wordt de zestiende eeuw veelal als een keerpunt beschouwd. Toen verloren de Middeleeuwse burchten met hun hoge stenen omwalling iedere betekenis. Moderne fortificaties met lage aarden bastions namen hun rol over, omdat deze tegen het kanonvuur bestand waren. De oude burchten werden omgebouwd tot riante buitenverblijven. Wie kon toen vermoeden dat kastelen ooit nog een militaire rol zouden spelen? Dit boek toont aan hoe de kastelen tijdens de Tweede Wereldoorlog op uiteenlopende wijze in het oorlogsgebeuren werden ingeschakeld. Uiteraard bleef hun strategische betekenis bij de gevechten verwaarloosbaar, maar hun inzet bij de uitbouw van de militaire logistiek was wel betekenisvol. Bij de Nederlandse mobilisatie tegen een mogelijke Duitse inval waren in 1939 een honderdtal kastelen betrokken. De langdurige Duitse bezetting leidde tot een verdere inschakeling van kastelen in de militaire infrastructuur van de bezetter. Om en bij de vierhonderd kastelen vonden toen een militaire bestemming, als militair hoofdkwartier, hospitaal, opslagplaats, vliegveld, of opleidingscentrum. In de frontlinie moesten bunkers, loopgraven en geschut rond het kasteel de vijand op afstand houden. Bij de bevrijding door de geallieerde troepen herhaalde zich hetzelfde patroon. Uiteindelijk werden een honderdtal kastelen vernietigd. De overige liepen lichte tot zware beschadigingen op. Zowel de gebouwen als de inboedel en het kasteeldomein konden schade oplopen. De meeste Nederlandse kastelen bleven echter van alle oorlogsellende gespaard (meer dan 1200 landgoederen werden bij het onderzoek betrokken). Deze studie heeft niet onderzocht welk aandeel de kastelen vormden in de logistieke infrastructuur van de oorlogvoerende partijen, maar een studie daar naar zou ongetwijfeld interessante bevindingen kunnen opleveren.

Het onderzoek werd gelukkig niet beperkt tot kastelen en het omliggend domein. Ook aan de bewoners werd veel aandacht besteed. Soms werden de bewoners uit het kasteel gezet, maar in vele andere gevallen ontstond er een gedwongen cohabitatie tussen de familieleden en de militairen. Zoals bij de Nederlandse bevolking in het algemeen namen ook de kasteelbewoners in de meeste gevallen een afwachthende houding aan. Verzetsactiviteiten of collaboratie bleven uitzonderlijk.

De meeste families zochten een moeizame *modus vivendi* met hun ongenode gasten. Waar mogelijk wordt aan de hand van dagboeken en getuigenissen nader ingegaan op het dagelijks leven in de bezette kastelen. Spijtig genoeg is het zelden mogelijk een levensecht beeld van de relaties op te hangen zoals in de befaamde novelle van de Franse verzetsstrijder Vercor. In *Le silence et la mer* schetst deze een aangrijpend beeld van de houding van een oom en zijn nicht, die ieder gesprek weigeren met de Duitse officier die zij moeten huisvesten. Deze houding consequent aanhouden blijkt echter niet eenvoudig. Sommige stukken in het boek komen in de buurt van deze prangende taferelen.

Op één punt overtuigt dit alomvattend werk niet en dit blijkt al bij de keuze van de titel. Deze suggereert dat de Tweede Wereldoorlog een keerpunt betekende in de evolutie van de kastelen. De oorlog zou een einde gesteld hebben aan het idyllisch kasteelleven van weleer. Dit is een aanvechtbare stelling, waarbij de impact van de oorlog overschat wordt. In feite werd de Arcadische wereld van de landhuizen langzaam ondermijnd door twee onderliggende historische ontwikkelingen. Na de afschaffing van de heerlijke rechten zou de uitbreiding van het kiesrecht het paternalistisch gezag van de kasteelheren op losse schroeven zetten. Daarnaast veroorzaakte de industrialisatie een groeiende kloof tussen de grondrente en de opbrengst uit roerende beleggingen. Dit zou steeds meer kasteelheren aanzetten om hun grondbezit in roerend vermogen om te zetten. Zo behoorde de traditionele biotoop van het landhuis meer en meer tot het verleden. De *exodus* uit de kastelen kwam al na de Eerste Wereldoorlog goed op gang. De Tweede Wereldoorlog betekende beslist geen keerpunt in deze evolutie, al werd die er wel door versneld.

Paul Janssens

Marieke van Delft e.a. (red.), *Onrust in Den Haag. Vier eeuwen oorlog, conflict en protest* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2025). 237 pp. ISBN 9789048567133.

DOI: <https://doi.org/10.52024/j7vbm455>

Al enkele malen publiceerde het Historisch Gezelschap te 's-Gravenhage, opgericht in 1899 en ongeveer zestien leden tellend, een verzameling bijdragen met een Haagse invalshoek. Ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan verscheen nu een bundel met als overkoepelend